

Sebastian Møller Bak: *En sammenlignende undersøgelse af syntaktiske træk i middelnedertyske diplomer fra Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli (1400–1449)*. Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet 2014, 261 sider.*

Tematikk

Denne avhandlingen av Sebastian Møller Bak (SMB) tar sikte på å gi en empirisk basert variasjons- og kontaktlingvistisk analyse av to temaer fra middelnedertysk syntaks: for det første ”venstreekstraposisjon” (”Vor-Vorfeldbesetzung” etc.) av ikke-verbale setningsledd og bisetninger, og for det annet toleddede verbkomplekser (verbkjeder) bestående av finitt og én infinitt verbform i bisetninger. Det er et utbredt synspunkt at syntaks er et forsømt område innenfor middelnedertyskforskningen i forhold til fonologi og morfologi (s. 10; jf. også den generelle forskningsoversikten hos Mähl 2014: 13–14, spesielt om verbstilling 37–42). Valget av syntaktiske temaer er derfor fortjenstfullt.

De to hovedtemaene er syntaktisk uavhengige av hverandre; undersøkelsen av det ene tema er ikke systematisk relevant for beskrivelsen av det annet. Temaene har imidlertid det til felles at begge inngår i aktuelle lingvistiske diskurser som gjelder både germanske og andre språk (dog uten at et sammenlignende aspekt vektlegges i undersøkelsen).

Avhandlingens struktur og omfang

Avhandlingen består av ni nummererte kapitler samt forord, forkortelsesoversikt, resymeer, diplomfortegnelser, kildefortegnelse og litteraturliste, til sammen 260 sider. Hovedtemaene venstreekstraposisjon og verbkomplekser behandles i henholdsvis kapittel 7 og 8, som til sammen utgjør ca. 120 sider. Hovedmengden av de resterende 140 sider, i alt vel 80 sider, fordeler seg på kapitlene 1–6, som er viet innledning, metodologiske overveielser, den allmenne historiske bakgrunn, spørsmålet om eksistensen av en egen lybsk språknorm, kansellier og deres skrivere, og kjennetegnende trekk ved mid-

* Anmeldelsen er en bearbejdet versjon av mitt opposisjonsinnlegg under doktordisputasen ved Københavns Universitet den 30.1.2015. Jeg takker dr. Vibeke Winge og dr. Torben Juel Jensen for godt samarbeid i bedømmelseskomiteen. Jeg skylder førstnevnte en særlig takk for bistand med oppklaring av noen dunkle punkter i avhandlingens eksemplermateriale.

delnedertyske diplomer som genre. Kapittel 9 inneholder en kortfattet konklusjon.

Venstreekstraposisjonskapittelets ca. 90 sider omfatter 40 sider generell diskusjon og forskningshistorikk, og 50 sider beskrivelse og analyse av diplommateriale. Verbkomplekskapittelet er på 30 sider, hvorav 10 sider er forskningshistorikk og generell diskusjon, fulgt av 20 sider empirisk materialpresentasjon og -analyse. Av avhandlingens i alt 260 sider er således ca. 70 sider, dvs. litt mer enn en fjerdedel, viet SMBs egen lingvistiske undersøkelse.

De innledende diskusjoner i kapitlene 2–6 og den omfattende litteraturlisten (ca. 25 sider; kildefortegnelsen omfatter 25 hovedkilder og 31 supplerende kilder, og litteraturlisten nærmere 330 titler) vitner om bred innsikt i forskningsområdet. En mulig innvending er at visse deler av kapitlene 2–6 presenterer noe mer allmenn historisk og filologisk informasjon enn det som strengt tatt synes nødvendig som forberedelse for SMBs egen empiriske undersøkelse.

Korpusgrunnlag og hovedresultater

Til grunn for den lingvistiske undersøkelsen ligger et korpus som består av i alt 162 middelnedertyske diplomer. Av disse stammer 85 fra kanselliet i Lübeck (LK) og 77 fra det kongelige kanselli i København (DK). I noen grad trekkes dessuten middelnedertyske tekster som representerer andre genrer enn diplomer, og yngre middeldanske tekster inn til sammenligning med hovedkorpuset av diplomer.

Avhandlingens hovedresultater er kort sammenfattet i kapittel 9 og i to resymeer på henholdsvis dansk og engelsk. Jeg siterer fra det danske resymeet:

Fortolkningen af undersøgelsesresultaterne vanskeliggøres undertiden af for få belæg, men ikke desto mindre viser undersøgelsen af de to syntaktiske træk, at der generelt er overensstemmelse mellem Lübecks kancelli og det kongelige danske kancelli. På den baggrund synes det berettiget at sige, at det kongelige danske kancelli følger den lybske norm. Imidlertid viser undersøgelsen også, at der på nogle punkter er væsentlig[...] uoverensstemmelse mellem de to kancellier. Disse uoverensstemmelser fortolkes primært som en påvirkning fra yngre middeldansk på de middelnedertyske diplomer fra det kongelige danske kancelli. (s. 216)

Det tilgrunnliggende korpus består av anslagsvis ca. 30 000 ord fra hvert av de to kansellier (s. 17). SMB nevner begrenset beleggmengde som et problem for (deler av) analysen, og i teksten gis det iblant uttrykk for at anvendelse av en chi square-test ikke kan bekrefte statistisk signifikans. Det kan tyde på et visst misforhold mellom korpusets størrelse på den ene side og på den annen side antallet og arten av beskrivelsesparametre (jf. s. 211).

For de fleste undersøkelsesparametrenes vedkommende synes det å være et rimelig godt samsvar mellom de to kanselliens språkbruk. Om de ”væsentlige uoverensstemmelser mellom de to kansellier” det er tale om (s. 216), er systematiske eller beror på tilfeldigheter, er et mer åpent spørsmål.

Kapittel 1–6: Innledning og generelle forutsetninger

Presentasjonen av undersøkelsens metodologiske og forskningshistoriske forutsetninger er grundig og instruktiv, men av og til kan grundigheten gå vel langt. For eksempel diskuteres og kritiseres Johnson (1998) utførlig, og åpenbart med rette (s. 37–41), selv om det er vanskelig å se at Johnsons utlegninger eller SMBs berettigede kritikk av dem har nevneverdig praktisk betydning for empiriundersøkelsen i kapitlene 7 og 8. Det samme gjelder den omfattende – og i og for seg interessante – diskusjonen omkring eventuell middelnedertysk skriftlig og muntlig standardisering (s. 41–53), og især kapittel 5 om kansellier og deres skrivere og diplomutstedere.

Det språkvitenskapelige begrep *typologisk* kunne vært anvendt med noe mer kritisk omtanke. Omtalen av middelnedertyske ”byggelementer [i ord]” – her prefikser som *be-*, *for-* og suffiksene *-hed*, *-skab* og *-agtig* – som en drivkraft for ”typologisk videreudvikling af de nordiske sprog” (s. 27) representerer et nokså snevert perspektiv på typologiske språkforandringer (selv om det er en ikke helt uvanlig måte å uttrykke seg på i nyere kontaktlingvistisk litteratur om middelnedertysk, jf. Braunmüller 1995: 47). Det innebærer også en forenkling å si at disse prefiksene og suffiksene ”er blevet optaget i de nordiske sprog” (s. 27). I utgangspunktet var det ikke affiksene som ordbestanddeler som ble tatt opp i de nordiske språk, men de middelnedertyske (og senere høytyske) ord de var en del av. I fortsettelsen var de tyske prefiksenes og suffiksenes historie forskjellig. Prefiksene førte riktig nok med seg et nytt betoningsmønster, spesielt i verb, men forble med heller få unntak begrenset til de innlånte leksemer de var en del av (eller tilsvarende oversettelseslån; jf. henholdsvis mnt. *betālen* vs. dansk *betale* og mnt. *betūgen*, hty. *bezeugen* vs. dansk *bevidne*).

Suffiksene ble på sin side til dels meget produktive i det hjemlige nordiske ordmateriale.

En ren lapsus er det vel at SMB på s. 52 først siterer Peters (2012) om ”ein innerörtlicher [lübischer] Schreibusus”, men i den følgende setning (s. 53) så omtaler denne ”Schreibusus” som ”denne talesprogsvarietet”.

Kapittel 7: Venstreekstraposisjon

SMB omtaler innledningsvis funksjonelle aspekter ved venstreekstraposisjon, men legger i praksis hovedvekten på en syntaktisk distribusjonsanalyse.

Etter en forholdsvis utførlig innledende diskusjon (s. 93–99) beskrives dip-lombeleggene ut fra hovedkriteriene/parametrene morfosyntaktisk kategori (nominalt valensledd, adverb og PP, en rekke forskjellige bisetningstyper) og, i terminologisk tilknytning til Lötscher (2006), arten av forbindelse mellom et utsagnsinnledende ledd og den følgende setningsrest eller leddstillingsmessig fullstendige setning. Utgangspunktet for klassifiseringen er (s. 101; med SMBs moderne tyske eksempler, som stammer fra Lötscher 2006):

- (i) integrativ frontplassering, hvor leddet er integrert i helsetningen, står i dens ”Vorfeld”, altså foran en setningsrest, og dermed ikke er venstreekstraponert: *Wäre ich weniger intelligent, würde ich mehr Geld verdienen ...*

Denne typen er i den foreliggende sammenheng hovedsakelig av interesse som systematisk motstykke til de to venstreekstraposisjonstypene; i SMBs materiale er den svakt representert (s. 109–111). I de to venstreekstraposisjonstypene (ii)–(iii) står det foranstilte leddet ”i front” og følges av en fullstendig setning:

- (ii) resumptiv (korrelativ) frontplassering, med et referensidentisk korrelat (innlederledd) i den påfølgende ettersetningens ”Vorfeld” (førsteplass): *Wäre ich weniger intelligent, dann würde ich mehr Geld verdienen;*
- (iii) ikke-integrativ frontplassering, hvor der er ”manglende referensidentitet mellom [den venstreekstraponerede sætning] og elementet på [ettersetningens] førsteplads” (s. 101): *Wäre ich weniger intelligent, ich würde mehr Geld verdienen.*

(Skillet mellom typene (ii) og (iii) gjelder bare ved setningsformede ledd i venstreekstraposisjon, ikke ved nominale valensledd (s. 133, 148) og adverbialledd (adverb, PP) (s. 135–137, 152–153).)

Forskjellen mellom type (ii) og (iii) er definert ved henholdsvis nærvær (type ii) og fravær (type iii) av et koreferent korrelat (innlederledd) på ettersetningens første plass. Men også ved type (iii) – ikke-integrativ frontplassering – finner man i mange tilfeller gjenopptagende elementer på ettersetningens første plass, og det synes faktisk heller å være regelen enn unntaket. Slike elementer er i eksempel materialet belagt i forbindelse med følgende bisetningstyper: ubestemt relativsetning (s. 135, 142), kondisjonalsetning (s. 140–142, 157–161), temporalsetning (s. 144), kausalsetning (s. 145–146, 164–167). Av eksemplene for de to typene fremgår det at det er *arten* av et gjenopptagende element som avgjør klassifisering som type (ii) – resumptiv frontplassering – eller type (iii) – ikke-integrativ frontplassering: Når det gjenopptagende element representerer både setningsinnholdet i den foregående bisetning og dens grammatiske betydningskategori, foreligger type (ii). Det er for eksempel tilfellet ved kondisjonalsetning fulgt av kondisjonalt (kondisjonalt interpreterbart) adverb *so* (SMBs eksempler siteres her og i det følgende med de numre de har i avhandlingen, pluss sidetall):

(264) *Deyt he des nicht / so wille wij ouer em clagen heren, steden vnde allen bedderuen luden, dat ...* (s. 154)

’Gjør han ikke det, så vil vi klage over ham til herrer, steder og alle brave folk at ...’

Gjenopptas imidlertid førstesetningen av et element som bare viser til dens proposisjonale innhold, men ikke representerer dens grammatiske betydningskategori, henregnes konstruksjonen til type (iii), som i følgende eksempel med venstreekstraponert kondisjonalsetning:

(282) *Men is id dat gij alse juwe rad jo vnse viande wezen willen wedder Got feefre vnde recht / dat mote wy liden ...* (s. 157)

’Men er det slik at dere som deres råd virkelig vil være våre fiender mot Gud, ære og rett, må vi tåle det ...’

Type (iii) foreligger også når det gjenopptagende element viser til en enkelt konstituent i den foregående setning, jf.:

(284) *Vnde weret dat iemand were van dessen vorscreuenen löueren de dar vmme gebeden wurde dat he dessen breff besegelen scholde. vnde ene denne nicht besegelen wolde / de scal vorvestet wesen ...* (s. 157)

'Og skulle det være slik at det var noen av disse førnevnte kausjonister som ble bedt om at han skulle sette sitt segl på dette brev og allikevel ikke ville besegle det, den skal settes fast ...'

Ved temporalsetninger er begge typer belagt i LK (s. 143–144), men bare type (ii) i DK (s. 161–162). Ved finalsetninger er bare type (ii) belagt (om hhv. LK og DK se s. 146 og 167). Skillet mellom typene (ii) og (iii) gjøres heller ikke gjeldende ved den særlige retoriske tekstkomponent *corroboratio*, som funksjonelt kan sidestilles med adverbialledd, men det henvises til mulig tvetydighet ved et fåtall DK-belegg (jf. s. 147 og 167–170; om *corroboratio*, jf. nedenfor).

Et forhold som i noen grad kompliserer klassifiseringen, er at visse vanlige semantiske beskrivelseskategorier står i nær semantisk forbindelse med hverandre. Dette gjenspeiles blant annet i at adverbet *so* kan stå som gjenopptagende element til flere betydningsmessig forskjellige ledd- og bisetningstyper: kondisjonale, temporale, kausale og finale ledd og setninger, og dessuten *corroboratio*.

Til deler av begrepsbruken i dette kapitlet kan det knyttes kommentarer.

En genitiv som er fremkommet ved negasjon av setning med (valensbetinget) akkusativobjekt, klassifiseres som "akkusativ" (s. 118–119, 134, 159), dvs. på et syntaktisk istedenfor et konsekvent morfologisk grunnlag.

SMB redegjør i kapittel 6 for det retoriske virkemiddel *corroboratio* som et tekststrategisk element i såkalte åpne brev (*kon*)tekst (s. 91). *Corroboratio* omtales også som en "formel" (s. 167; jf. dessuten s. 132: "bestyrkelsesformel", "formelkarakter", "formlen"), uten at det blir helt klart hva formelkarakteren består i. Flertallet av eksemplene inneholder preposisjonen *to*, men den er ikke enerådende. Eksemplene er ellers heller ikke leksikalsk formelaktige, men, naturlig nok, leksikalsk differensiert. For øvrig er det utvilsomt riktig at adverbet *so*, slik det brukes i *corroboratio*, er "genoptagende" (s. 168), men det er neppe gjenopptagende på samme nøytrale måte som *dat* i andre konstruksjoner; *so* reflekterer heller den finalitet som ligger i *corroboratio* som "vidnesbyrd om dokumentets troværdighed" (s. 91; jf. igjen s. 132: "bestyrkelsesformel").

SMB anser Altmanns (1981) begrep 'umarkert demonstrativum' som uklart (s. 94, n. 55). Ut fra de grammatiske anvendelser det her gjelder, synes

det naturlig å forstå 'umarkert' mer presist som 'uspesifisert med henblikk på distalitet/proksimalitet'.

En bedre oversettelse enn "funktionsforbindelse" (s. 130) av Schöndorfs (1973) begrep "Funktionsgemeinschaft" er antagelig "funktionsfællesskab".

Eksempelmaterialet er gjennomgående adekvat klassifisert og kommentert, men i et fåtall tilfeller kan en supplerende kommentar være på sin plass. Det gjelder eks. (18), angivelig et eksempel på "komplementkonstruksjoner uden referensidentitet" (Nissen 1884: 6), hvor det altså ikke skal være "referensidentitet mellem den ekstraponerede ubestemte relativsætning og det genoptagende pron." (s. 103):

- (18) *Svelk ungerichte man aver up enen man beredet mit kampe / daz gat ime an dat lif.* (loc. cit.)
'Enhver mann som har begått en forbrytelse, men igjen søker bevis i tvekamp, forspiller sitt liv.'

Her oppviser imidlertid ettersetningen to referensforhold: *daz* henviser til det foregående setningsinnhold, mens *svelk ... man* gjenopptas av *ime*.

Eksempelene (29) og (30) (s. 108) karakteriserer SMB dekkende som eksempler på "helhedsfokusering" ("helhedsfokusering" er SMBs mer treffende uttrykk for det Schmid (2005) kaller "handlingsfokusering"):

- (29) *Men we den husbunden bynt an syneme egenen hus sunder syne schult Edder nympt des husbunden dochter edder wyff mit walt / Dat ys ock herwercky vnde husvrede.* (loc. cit.)
'Men den som holder husbonden sakesløst fanget i hans eget hus eller tar husbondens datter eller hustru med vold, det er også hærverk og brudd på husfreden.'
- (30) *Item: ys de spyse nicht wol gedowet vnde licht se vuste vort yn der magen / dat brynget der magen vnde deme herte vnde ogen vele krankheyt ...* (loc. cit.)
'Likeledes: er maten ikke godt fordøyet og ligger den stadig igjen i magen, bringer det magen og hjertet og øynene megen sykdom ...'

De to tilfellene er likevel semantisk forskjellige for så vidt som (29) betegner et identitetsforhold og (30) et kausalforhold.

Eksempel (44) anføres som et eksempel på manglende kongruens (s. 114), men her er det genusoverensstemmelse mellom *den* og den lineært nærmeste NPen *den tempel*, slik man ofte ser det i forbindelse med lineære kongruenskonflikter:

- (44) *Dat hues, dat du my ghehymmert hefst, unde den tempel, den du my ghebouwet hefst / den heb ick my uthverkoren dar in te wonene ...* (loc. cit.)

'Det hus som du har tømret for meg, og det tempel som du har bygget for meg, det har jeg utvalgt for å bo deri ...'

Eventuelle forskjeller mellom de to kansellier diskuteres, men statistisk signifikante forskjeller synes bare å kunne identifiseres med hensyn til ikke-integrativ frontplassering av kausalsetninger. Det forekommer hyppigere i diplomene fra kanselliet i Danmark enn i de lybske diplomene, uten at det synes mulig å gi noen god forklaring på det, og ved den særlige retoriske tekstemmentype *corroboratio*, som likeledes venstreekstraponeres noe hyppigere i det danske kanselliet enn i Lübeck. Det antydes at språket i de danske diplomer generelt er noe påvirket av lybske diplomer, og dessuten av yngre middeldansk, men disse konklusjonene synes mer usikre. For begge kanselliens vedkommende kan det antas forholdsvis beskjedne genreforskjeller mellom diplomer og andre teksttyper.

Kapittel 8: Toleddede verbkomplekser: verbformenes interne rekkefølge og posisjon i bisetninger

Verbkompleksene er "subordinative" eller "hypotaktiske (verb)kjeder" i Gunnar Bechs forstand (Bech 1983: 26). I likhet med Stefan Mähl (for eksempel Mähl 2014: 62–63) beskriver SMB kjedenes interne avhengighetsforhold som basert på "semantisk dependens" og henviser i denne sammenheng til Bech (s. 184). Denne henvisningen er imidlertid ikke berettiget: Gunnar Bech beskriver avhengighetsforholdet mellom verbformene som morfosyntaktisk "statusrekksjon" (Bech 1983: 15–16, 26–28).

Kapittelet om verbkomplekser er mindre omfattende enn venstreekstraposisjonskapittelet. Verbkompleksene undersøkes med henblikk på de to verbformers innbyrdes rekkefølge i komplekset (kjeden) og kompleksenes posisjon i bisetningen. Det skjelnes mellom følgende undersøkelsesparametre, ordnet i

denne rekkefølge: (i) ”kontaktplassering” vs. ”distanseplassering” av verbkompleksets to verbformer, (ii) ”final” vs. ”medial plassering” av verbkomplekset i setningen, og (iii) V2V1- vs. V1V2-rekkefølge ved de to verbformer som inngår i komplekset. Således angår (ii) verbkompleksets plassering i setningen, og (i) og (iii) forholdet mellom verbformene i komplekset.

”Kontaktplacering” av finitt og infinitt verbform i verbkomplekset defineres slik: ”verbalelementerne står samlet”, enten ”i slutningen af sætningen”, jf.:

- (395) ... *dat gebot, dat got en ghegheven* (V2) *heft* (V1). (s. 193)
'... det bud som Gud har gitt dem.'

eller ”inde i bisætningen, dvs. efterfulgt af et eller flere led, ...” (loc. cit.):

- (376) ... *dat me eren licham scholde* (V1) *grauen* (V2) [*na ereme dode jn sunte Laurencius closter to Rome*]pp. (s. 184)
'... at man skulle begrave hennes legeme etter hennes død i St. Laurentius' kloster i Roma.'
- (377) *Do sede de Dolfijn al suchtende, wo he wif hadde vnde ene dochter, die geholden* (V2) *ward* (V1) [*vor de schoenste van alle Vranckrike*]pp ... (loc. cit.)
'Da sa dauphinen, meget sukkende, at han hadde kone og en datter som ble ansett som den vakreste av alle i Frankrike, ...'

(395) viser ”final”, og (376) og (377) ”medial” plassering. (395) og (377) har V2V1-, og (376) V1V2-rekkefølge.

Det tas ikke høyde for at det i tilfeller som (376) og (377) med ”medial” plassering kan dreie seg om høyreekstraposisjon (begrepet nevnes på s. 93, men trekkes ikke inn i beskrivelsen) i form av etterstilling av ledd etter sluttstilt verbkompleks. Mistanken om at dette er en reell analysemulighet, bestyrkes av at det i (376) og (377) dreier seg om senere plasserte preposisjonsledd (PP). I middelhøytysk etterstilles PPer til dels betydelig hyppigere enn andre ikke-verbale setningsledd (akkusativobjekter osv. – også omfang spiller i denne sammenheng en rolle, jf. Paul 2007: 459–460; Burridge 1993; Mähl 2014: 207, 235, med referat av Burridge: 221). Slik etterstilling/ekstraposisjon av PP er stadig en ordinær grammatisk mulighet i moderne nederlandsk (ANS 1997: 1364, 1372–1374) og frisisk (Tiersma 1985: 112–113), og ofte en vanlig stilis-

tisk mulighet i moderne tysk (Duden 2005: 901). I tilfeller som (376)–(377) har vi da å gjøre med et ordinært setningsfinalt og internt kontinuerlig verbkompleks, med høyreekstraposisjon av PP etter dette.

”Distanceplacering” foreligger ”hvor verbalelementerne placeres adskilt” (s. 184), altså ved internt diskontinuerlig verbkompleks, hvor det mellom de to verbformene står et ikke-verbalt ledd. Jf. for eksempel:

(379) *Vnderdes wolde he bedencken, wat strenghes dodes he ene wolde richten, dat alle, de dar quemen, dat lant tho vorspeende, mochten* (V1) *dar en eksempel vth nemen* (V2). (loc. cit.)

’I mellomtiden ville han overveie hvilken streng død han ville dømme ham til, slik at alle som kom for å spionere i landet, ville ta lærdom av det.’

Denne muligheten foreligger ikke i moderne tyske bisetninger med toledet verbalkompleks, men et lignende forhold finnes stadig i visse tre- (eller fler-) leddede komplekser med V₁V₃V₂-linearisering, for eksempel: ... *was die Leute noch nicht haben zur Kenntnis nehmen wollen*. (For en fyldig fremstilling av slike forhold i moderne tysk jf. Kefer & Lejeune 1974.)

SMB bemerker at ”[d]er ikke er fundet eksempler fra mnt. på *distanceplacering* med V₂V₁-ledstilling” (s. 184; jf. også s. 194, 197, 202). Det er egentlig helt naturlig, siden V₁ som regel er et hjelpeverb uten egen leksikalsk valens og V₂ er et leksikalsk ”Vollverb” som styrer setningens valensbetingede ledd. Valensbetingede ledd plasseres i bisetninger foran det styrende hovedverb (når de ikke ekstraponeses), og ikke-valensbetingede setningsledd (med mer eller mindre vid proposisjonal rekkevidde (skopus)) plasseres ikke midt inne i et verbkompleks.

I materialet er det noe høyere forekomst av distanseplacering i konstruksjoner med modalverb som V₁ i de danske enn i de lybske diplomer, noe som muligens skyldes påvirkning fra yngre middeldansk (s. 202–204). Av de i alt seks forskjellige forklaringer som kritisk og innsiktsfullt overveies, er dette den kontaktlingvistisk og typologisk mest interessante.

På den annen side er V₁V₂-rekkefølge generelt noe hyppigere i lybske enn i danske diplomer (s. 207–211, 215). I lys av senere utviklinger i henholdsvis tysk – mot mer og grunnleggende V_nV₁-rekkefølge: ... *weil er das Buch nicht geschrieben* (V₃) *haben* (V₂) *soll* (V₁) – og dansk (og mer allment skandinavisk) – mot gjennomført V₁V_n-rekkefølge, for eksempel: ... *fordi han ikke skal* (V₁)

ha (V2) *skrevet* (V3) *bogen* – kan det synes noe forunderlig. SMB antyder, dog med forbehold, at forskjellen kan skyldes en skjerpet bevissthet om (mid-delneder-)tysk syntaks i forhold til dansk hos tyske skrivere i Danmark. Det godtgjøres statistisk at den forholdsvis høyere frekvens av V1V2-rekkefølge i de lybske diplomer fremfor alt er knyttet til de to konstruksjonstyper modalverb + infinitiv og fullverb + infinitiv (jf. også s. 212; dette fremgår også tydelig av den langt mer omfattende undersøkelsen til Mähl 2014: 107–151). Fra et diakront synspunkt kan det nevnes at i moderne tysk er ekstraposisjon av en avhengig infinitiv (i Gunnar Bechs terminologi ”inkohereus”, jf. Bech 1983: 60–62) vanlig nettopp ved infinitivstyrende leksikalske fullverb (ibid.: 101–130, 166–222), og at modalverbenes hjelpeverbsyntaks i moderne tysk er et resultat av en grammatikaliseringsprosess hvor historiske fullverb var utgangspunktet. SMBs resultater er uansett interessante. (Stefan Mähls tanker om en forskjell i semantisk innholdsstyrke mellom de innholdssvakere hjelpeverbene ’sein’ og ’haben’ med mer V2V1 på den ene side, og de innholdssterkere modalverbene med mer V1V2 på den annen side, kan tolkes i retning av en forskjell mellom mer og mindre avansert grammatikaliseringsnivå, selv om Mähl selv ikke gjør bruk av grammatikaliseringssynspunkter; jf. Mähl 2014: 129, 140–141.)

De statistisk signifikante forskjeller mellom de to kansellier som SMB mener å kunne identifisere, er imidlertid generelt ikke overveldende og dessuten beheftet med en god del usikkerhet. Det synes ikke å være noe ved de observerbare forskjeller som kan ansees som genrebettinget.

SMB begrenser seg til en synkron beskrivelse av sitt korpus og går ikke ut over dette. De nedertyske verbkomplekser han beskriver, lar seg imidlertid også betrakte i en dialektgeografisk og areallingvistisk sammenheng. De har paralleller i andre tyske dialekter (Maurer 1926) og ikke minst i nederlandsk, hvor variasjonen mellom V2V1- og V1V2-rekkefølge både er et trekk ved moderne standardspråk og av tradisjonell dialektgeografisk interesse (jf. ANS 1997: 1067–1069; Arfs 2007; dessuten nå Mähl 2014: 150–151). Det var nære forbindelser mellom middelalderens nedertyske, særlig litterære skriftkultur og den nederlandske (Nissen 1884: 4; Sanders 1982: 60–1; Mähl 2014: 18, 23, videre 150–151 et passim). Det er et relevant spørsmål om dette kan ha hatt noe å si når lybækkerne, med deres språklige kontakter vestover, bruker mer V1V2-rekkefølge enn københavnerne.

En mulig innvending mot SMBs fremstilling er at han ikke forsøker å sette verbkompleksenes stillingsmuligheter i sammenheng med en overordnet

forståelse av setningens topologiske struktur. Begrepet 'høyreekstraposisjon' gir en rimelig beskrivelse av eksemplene (376)–(377) som tilfeller med samme type tilgrunnliggende slutfeltsstruktur som andre bisetninger og muliggjør dermed en mer helhetlig forståelse av de setningsstrukturer som undersøkes, men dette begrepet får som nevnt ikke innpass i beskrivelsen. (Høyreekstraposisjon tematiseres heller ikke som terminologisk motstykke til den venstreekstraposisjon som er det andre av avhandlingens to hovedtemaer.)

SMB anfører termen "slutfeltet" (s. 193), men uten nærmere forklaring. Heller ikke dette begrepet innføres i en overordnet topologisk feltmodell for setningsstrukturen av den art som er velkjent fra moderne, både skandinavisk og tysk, setningstopologi (riktig nok i forskjellige utgaver). Slike modeller har fremfor alt vært anvendt ved beskrivelse av moderne språk (som dansk, jf. SMBs egen refererende bruk på s. 190), men det finnes også en del nyere forskningsarbeider som forutsetter eller bevisst anvender feltmodeller som en ramme for diakron beskrivelse av tysk setningsstruktur (jf. for eksempel syntaksdelen forfattet av Heinz-Peter Prell i Paul 2007: kapittel VII; Askedal 1998; jf. også Stefan Mähl 2014: kapittel 5 om "Ausbildung der Klammer im Mittelniederdeutschen", med henvisninger til og diskusjon av en del relevant tidligere litteratur, s. 203–214). Hadde SMB orientert seg i en slik retning, ville hans beskrivelse av middelnedertysk lettere latt seg se i sammenheng med utviklingen av de forskjellige former for verbfinal setningstopologi som kjennetegner dagens moderne kontinentalgermanske standardspråk (jf. Askedal 2014). (Det må dog sies at Mähl (2014) først forelå da SMBs avhandling befant seg i ferdigstillelsesfasen, hvor det ikke lenger var mulig å integrere synspunkter av en viss metodologisk rekkevidde.) Dagens tyske og øvrige kontinentalgermanske verbale slutfeltstrukturer har utvilsomt utviklet seg fra formsekvenser som enten utvetydig har vært eller i hvert fall har latt seg kognitivt persipere som verbale slutfelter (jf. diskusjonen ovenfor av eksemplene (376) og (377)). I dette perspektiv er det ikke så sikkert at Nissens (1884: 5) forestilling om "fælles tyske Regler" (hvis relevans også andre forfattere har tiltro til, jf. s. 185) er så uklar og irrelevant allikevel.

Sluttord

De forholdsvis omfattende innførende kapitler 2–6 kan langt på vei leses som en innføring i grunnlagsproblemer i historisk nedertyskforskning. SMBs reflekterte og kritiske diskusjon av både traderte og nyere synspunkter og

tilnæringsmåter har klar prinsipiell interesse ut over de særlige syntaktiske problemer han tar opp.

Undersøkelseskapitlene om venstreekstraposisjon og toleddede verbkomplekser inneholder tilsvarende grundige og reflekterte diskusjoner av den foreliggende litteratur. Innenfor de gitte rammer er materialbehandlingen utført med filologisk og taksonomisk akribi. Men for begge kapitlers vedkommende kan det stilles et prinsipielt metodologisk spørsmål til antagelsene om eventuell påvirkning, oppfattet som et årsaksforhold, fra det ene kanselli til det annet. Man kan ikke fra likhet (eller mer vidtgående isomorfi) uten videre slutte seg til kausalitet, særlig ikke når de generelle systembetingelser er de samme. Når de generelle systembetingelser er mer forskjellige, er muligheten for identifiserbar påvirkning større. I dette perspektiv kan påvirkning fra yngre middeldansk generelt virke mer nærliggende enn lybsk påvirkning på middelnedertysk skrivepraksis i et kanselli som befinner seg i danske språklige omgivelser.

I kapittelet om toleddede verbkomplekser savnes et mer helhetlig perspektiv på den setningstopologi verbkompleksene inngår i, og refleksjon over forholdet til tilsvarende moderne strukturmuligheter og videre til en felt- og posisjonsanalyse ikke bare synkrone, men også diakrone anvendelsesmuligheter på germanske språk. Det areale naboskap til, og strukturelle fellestrekk med, andre tyske dialekter og nederlandsk kan nok fortjene ytterligere tematisering.

Den foreliggende avhandling inviterer til spørsmål og perspektiver av komparativ karakter som videre forskning utvilsomt vil ha nytte av å ta med seg.

Litteratur

- Altmann, Hans 1981: *Formen der "Herausstellung" im Deutschen. Rechtsversetzung, Linksversetzung, freies Thema und verwandte Konstruktionen* (Linguistische Arbeiten 106). Tübingen: Niemeyer.
- ANS 1997 = Haeseryn, Walter, Kirsten Romijn, Guido Geerts, Jos de Rooij & Maarten C. van den Toorn 1997: *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. (Vol. 2) Groningen: Martinus Nijhoff & Deurne: Wolters Plantyn.
- Arfs, Mona 2007: *Rood of groen? De interne woordvolgorde in tweeledige werkwoordelijke eindgroepen met een voltooid deelwoord en een hulpwerkwoord in bijzinnen in het hedendaags Nederlands* (Göteborger germanistische Forschungen 49). Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

- Askedal, John Ole 1998: Zur Syntax infiniter Verbalformen in den Berthold von Regensburg zugeschriebenen deutschen Predigten. Vorstufe der Kohärenz-Inkohärenz-Opposition. Askedal, John Ole (red.): *Historische germanische und deutsche Syntax. Akten des Internationalen Symposiums anlässlich des 100. Geburtstages von Ingerid Dal, Oslo, 27.9.–1.10.1995* (Osloer Beiträge zur Germanistik 21). Frankfurt a. M.: Peter Lang, 231–259.
- Askedal, John Ole 2014: What is West Germanic today? *NOWELE (North-West Germanic Language Evolution)* 67 (Special issue: *Unity and Diversity in West Germanic*, Part III), 95–129.
- Bech, Gunnar 1983: *Studien zum deutschen verbum infinitum* (Linguistische Arbeiten 139; 2., unveränderte Auflage). Tübingen: Niemeyer.
- Braunmüller, Kurt 1995: Forudsætninger for at overtage middelnedertyske sprogstrukturer i de skandinaviske sprog. Jahr, Ernst Håkon (red.): *Nordisk og nedertysk. Språkkontakt og språkutvikling i seinmellomalderen*. Oslo: Novus, 29–54.
- Burridge, Kate 1993: *Syntactic Change in Germanic: Aspects of Language Change in Germanic with Particular Reference to Middle Dutch* (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science, Series 4. Current Issues in Linguistic Theory 89). Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins.
- Duden 2005 = *Duden. Die Grammatik* (Der Große Duden Band 4, 7. Auflage). Mannheim: Dudenverlag.
- Johnson, Raket 1998: *De svenska medeltidsbrevens form, funktion och tillkomst-situation* (MISS 21). Göteborg: Göteborgs universitet.
- Kefer, Michel & Joseph Lejeune 1974: Satzglieder innerhalb eines Verbalkomplexes. *Deutsche Sprache* 2, 322–334.
- Lötscher, Andreas 2006: Linksperiphere Adverbialsätze in der Geschichte des Deutschen. Pragmatische Aspekte eines grammatischen Wandels. *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* 127, 347–375.
- Mähl, Stefan 2014: *Mehrgliedrige Verbalkomplexe im Mittelniederdeutschen. Ein Beitrag zu einer historischen Syntax des Deutschen* (Niederdeutsche Studien 57). Köln: Böhlau.
- Maurer, Friedrich 1926: *Untersuchungen über die deutsche Verbstellung in ihrer geschichtlichen Entwicklung* (Germanische Bibliothek, Abt. 2, 21). Heidelberg: Winter.
- Nissen, C.A. 1884: *Forsøg til en middelnedertysk Syntax*. Kjøbenhavn: Wilh. Priors Hof-Boghandel.

- Paul, Hermann 2007: *Mittelhochdeutsche Grammatik* (25. Auflage neu bearbeitet von Thomas Klein, Hans-Joachim Solms und Klaus-Peter Wegera. Mit einer Syntax von Ingeborg Sch[r]öbler, neubearbeitet und erweitert von Heinz-Peter Prell). Tübingen: Niemeyer.
- Peters, Robert 2012: Die Kanzleisprache Lübecks. Greule, Albrecht, Jörg Meier & Arne Ziegler (red.): *Kanzleisprachenforschung. Ein internationales Handbuch*. Berlin: De Gruyter, 347–366.
- Sanders, Willy 1982: *Sachsensprache, Hansesprache, Plattdeutsch. Sprachgeschichtliche Grundzüge des Niederdeutschen* (Sammlung Vandenhoeck). Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Schmid, Hans Ulrich 2005: Verspelt aver en man sin gut ... Der Ausdruck der Bedingung in deutscher Rechtsprosa und Chronistik des 13. und 15. Jahrhunderts. Simmler, Franz (red.): *Syntax. Althochdeutsch – Mittelhochdeutsch. Eine Gegenüberstellung von Metrik und Prosa. Akten zum internationalen Kongress der Freien Universität Berlin 26. bis 29. Mai 2004*. Berlin: Weidler, 351–365.
- Schöndorf, Kurt Erich 1973: Zu den temporalen Gliedsätzen der mittelniederdeutschen Bibelfrühdrucke. *Niederdeutsche Mitteilungen* 29, 153–174.
- Tiersma, Pieter M. 1985: *Frisian Reference Grammar*. Dordrecht, Holland & Cinnaminson, USA: Foris.

John Ole Askedal
Institutt for litteratur, områdestudier og europeiske språk
Universitetet i Oslo
PB 1003 Blindern
NO-0315 Oslo
j.o.askedal@ilos.uio.no